

Odmiana rzeczowników

Autor: Halina Karaś

Odmiana rzeczowników w gwarach różni się od języka ogólnego inną przynależnością deklinacyjną części rzeczowników (zob. Rodzaj gramatyczny), doбором niektórych końcówek fleksyjnych, zachowaniem form archaicznych (zob. Archaizmy fleksyjne) lub innowacjami. W mianowniku lp. rzeczowników męskich zdrobniałych (w tym w spieszzeniach imion) w różnych gwarach występuje końcówka -u: Stachu, Jasiu, dziadziu (Mianownik liczby pojedynczej rzeczowników męskich). Różnice w zakresie końcówek charakteryzują również mianownik rzeczowników nijakich na skutek różnorodnych wyrównań, np. polé, serco, ramiono (zob. Mianownik liczby pojedynczej rzeczowników nijakich). W mianowniku lp. rzeczowników rodzaju żeńskiego obserwuje się wzajemne interferencje między rzeczownikami żeńskimi spółgłoskowymi a typowymi rzeczownikami żeńskimi z końcówką -a, zatem z jednej strony rzeczowniki spółgłoskowe przybierają końcówkę a, np. brwia, marchwia, mysza, z drugiej zaś mamy formy spółgłoskowe typu (ta) kontrol, pomarańcz (szerzące się także w polszczyźnie potocznej). W dopełniaczu lp. rzeczowników rodzaju męskiego szerszy jest zasięg końcówki a, np. woza, płota, gnoja, a rzeczowniki rodzaju żeńskiego w południowo-zachodniej Wielkopolsce oraz w południowej i środkowej Małopolsce zachowują archaiczną końcówkę -e, np. do kuchni, ze studnie (zob. Dopełniacz liczby pojedynczej rzeczowników żeńskich). W celowniku lp. rzeczowników męskich końcówka u jest wypierana przez owi, np. bratowi, kotowi, ale pozostaje też archaiczne chlebu, stołu. W dialekcie wielkopolskim po spółgłoskach miękkich występuje tu ewi (koniewi, Jasiewi), a w Polsce centralnej końcówka ta pojawia się także po spółgłoskach twardych, np. wołewi, chłopakewi (zob. Oboczność ev // ov, Celownik liczby pojedynczej rzeczowników męskich). Osobliwością Mazowsza, części Warmii i gwar malborsko-lubawskich jest końcówka owiu (w wymowie oziu, oju), powstała z kontaminacji (skrzyżowania) u)(owi, por. bratowiu, bratoziu, bratoju. Biernik lp. rzeczowników nieżywoтных jest często równy dopełniaczowi lp. (wziętem noża, włożyli tego wiyńca), a w wielu gwarach w wyniku szerokiej wymowy nosówki przedniej i zaniku nosowości biernik lp. rodzaju żeńskiego jest równy mianownikowi lp. (mam córka). W polszczyźnie północnokresowej i w gwarach suwalsko-sejneńskich zrównanie biernika i mianownika lp. rzeczowników żeńskich dokonuje się natomiast pod wpływem akania. W miejscowniku lp. rzeczowników męskich jest nieco zachwiana dystrybucja końcówki e oraz -u, np. w domu//w domie, w boru. W gwarach mazurzących końcówka e występuje też w rzeczownikach męskich zakończonych na sz, ż ze względu na zrównanie ich z tematami na s, np. o mężie, o kajsie = o mężu, o koszu. W gwarze podhalańskiej miejscownik lp. jest równy celownikowi, np. przy Jóźkowi (zob. Miejscownik liczby pojedynczej rzeczowników męskich). Mianownik lmn. rzeczowników męskich cechuje częstsza niż w języku ogólnym końcówka y: ksiyndzy, chopy, doktory (zob. Kategoria męskoosobowości, Mianownik liczby mnogiej rzeczowników); końcówka owie jest rzadka (co nie znaczy, że nie występuje, por. np. Karasiowie, ojcowie). W Wielkopolsce i w Małopolsce zdarzają się formy na a (á), np. muzykancia, kawalyrzá, sołtysia. W dopełniaczu lmn. rzeczowników wszystkich rodzajów dominuje końcówka ów: dyszlów, kobietów, dzieciów, wiosków, jajków. W gwarach północnopolskich zanika ruchome e w dopełniaczu lmn. rzeczowników żeńskich: matk, Ank, zwłaszcza w pluralnych nazwach miejscowości: do Szczepank, do Mikołajk. Rzadkie są formy bezkońcówkowe: do gód//do godów, do Niewodnik//do Niewodników, oraz końcówki ich/ ik, wynik kontaminacji końcówek rzeczowników i przymiotników, np. ludzich, konich (południowy Śląsk), ludzik, dnik (górzysta część Małopolski). Ostatnia ze wskazanych końcówek dopełniacza pojawia się również w miejscowniku (w takich spodnich), gdzie ponadto występuje óch (pod wpływem przymiotników): ojców, wodóch w Polsce centralnej, wschodniej Wielkopolsce (zob. Dopełniacz liczby mnogiej rzeczowników). W celowniku lmn. obok ogólnopolskiej końcówki -om może występować am: psam, dzieciom (Mazowsze dalsze), oraz końcówka dawnej lpod. oma, np. dał dwoma skopoma “dwóm baranom’; tak m.in. w gwarach niemodlińskich (zob. Celownik liczby mnogiej rzeczowników). W narzędniku lmn. rzeczowników wszystkich rodzajów oprócz końcówki ami (maz. amy: nogamy) może wystąpić oma: słowoma, baboma, psoma (zachodnia Wielkopolska, północny Śląsk). Zob. Narzędnik liczby mnogiej rzeczowników. Miejscownik lmn. ma zasadniczo końcówkę ach (małopolskie ak), ale na południowym Śląsku trafia się również och: we stawoch, na żarnoch (zob. Miejscownik liczby mnogiej rzeczowników). Por. Odmiana przymiotnikowa rzeczowników.